

Ægyptiske genstande – Klassiske kontekster

– om mødet mellem Ægyptologi og Klassisk Arkæologi

Kristine Bülow Clausen, ph.d.-stipendiat, Klassisk Arkæologi, Københavns Universitet

Denne artikel handler om, hvordan fagene Ægyptologi og Klassisk Arkæologi på hver sin måde har bidraget til studiet af ægyptiske genstande fundet i Rom. Med baggrund i fagenes forskellige historik og metodik har begge discipliner gennem tiden stillet forskellige spørgsmål til disse genstande og har dermed afdækket forskellige sider af deres historie og betydning. Artiklen argumenterer for, at dialogen imellem fagene er vigtig for at opnå den bedst mulige forståelse af det ægyptiske elements betydning i de klassiske kontekster.

Fagene Klassisk Arkæologi og Ægyptologi har hver deres pionerskikkelse. Mens den tyske kunsthistoriker og arkæolog J.J. Winckelmann (1717-1768) havde afgørende betydning for grundlæggelsen af Klassisk Arkæologi som moderne videnskabelig disciplin, spillede den franske lingvist og ægyptolog J.F. Champollion (1790-1832) en tilsvarende rolle i forbindelse med grundlæggelsen af Ægyptologien.

Winckelmann er hovedsaglig kendt for sin lovprisning af den græske kunst, men i sit hovedværk *Geschichte der Kunst des Alterthums* fra 1764 beskæftigede han sig også med den ægyptiske kunst (Grimm & Schoske 2005). Winckelmann var aldrig selv i Ægypten, og hans viden om ægyptisk skulptur baserede sig derfor primært på de værker, som befandt sig i forskellige samlinger i Rom. I afsnittet om den ægyptiske kunst slår Winckelmann med det samme fast, at den ægyptiske kunst aldrig nåede samme højder som den græske. Dette skyldtes dels kunstnerens manglende tekniske viden om f.eks. anatomi, dels at det ægyptiske klima, samfund og især religionen ikke gjorde det muligt for kunstnerne at opnå den samme skønhed i deres værker som grækerne. Den ægyptiske kunst var nok 'ideel', dvs. udført efter faste regler, men 'skøn' var den ikke. Kun grækerne formåede – ifølge Winckelmann – at forene det 'ideelle' og det 'skønne' i deres kunst (Winckelmann 1764, 31-38).

Det var først i forlængelse af Napoleons (1769-1821) ægyptiske felttog fra 1798-1801, at dette traditionelle syn på ægyptisk kunst begyndte at forandre sig. Feltoget bevirkede, at den vestlige verdens viden om ægyptisk kultur, historie, flora og fauna blev

dramatisk forøget, og da det i 1822 lykkedes Champollion at tyde hieroglyfferne, lå vejen til en bedre forståelse af den oldægyptiske kultur åben. Ægyptologien fokuserede fra begyndelsen på dechifrerings af det enorme skriftlige kilde-materiale, og sprogundervisning spiller også i dag en vigtig rolle i faget.

Klassisk Arkæologi og Ægyptologi har siden udviklet sig i forskellige retninger og fungerer i dag som to selvstændige og højt specialiserede videnskabelige discipliner. Der er oplagte forskelle imellem både det geografiske område og karakteren af de materielle kulturer man studerer, hvilket naturligvis afspejler sig i de teorier og metoder, som anvendes indenfor fagene. Samtidig er der på det overordnede plan også ligheder mellem fagene, idet studiet af og samspillet mellem skriftlige kilder og materielle levn spiller en vigtig rolle indenfor visse områder af begge fag. På samme måde udgør perioden efter Alexander den Stores erobring af Ægypten i 332 f.Kr. og mere generelt den hellenistisk-romerske periode et videnskabeligt spændingsfelt, hvor kompetencer fra begge discipliner mødes og sættes i spil. Det er ofte her i mødet mellem de ægyptiske, græske og romerske kulturer og stiludtryk, at de forskellige faglige tilgangsvinkler til materialet træder tydeligst frem.

Jeg skal i det følgende give to eksempler på, hvordan disse metodisk forskellige tilgangsvinkler til materialet kommer til udtryk i forbindelse med studiet af ægyptiske genstande – primært skulpturer – fundet i kejsertidens Rom. Det første eksempel illustrerer, hvordan studiet af disse genstande

traditionelt er blevet varetaget af ægyptologer, samt hvordan den ensidige ægyptologiske tilgang til materialet har betydet, at man generelt har været mere optaget af at etablere genstandenes fremmedartethed – deres ægyptiske autenticitet – frem for at studere, hvordan de ægyptiske genstande fungerede i deres 'nye' romerske kontekster. Det andet eksempel tager udgangspunkt i en konkret faglig diskussion blandt ægyptologer og klassiske arkæologer om sammenhængen mellem kunstnerisk 'stil' og 'etnicitet' i forhold til de ægyptiske – eller ægyptisk inspirerede – skulpturer, som blev fremstillet i kejsertidens Rom.

1: En ægyptisk helligdom i Rom

Mange af de ægyptiske skulpturer som Winckelmann så i Rom stammede fra en stor helligdom viet til de ægyptiske guder Isis og Serapis beliggende umiddelbart sydøst for Pantheon på Marsmarken. Der findes i dag ingen synlige rester af helligdommen i området, men vi kan med nogenlunde sikkerhed rekonstruere dens overordnede plan, fordi den er gengivet på et kort over Rom, "*Forma Urbis Romae*", udført i begyndelsen af det 3. årh. e.Kr. Vi ved således, at helligdommen på dette tidspunkt havde et areal på ca. 220m x 70m og var opdelt i tre områder: en exedra med tilstødende nicher mod syd, et centralt placeret rektangulært indgangs- og gårdområde og et større aflangt og afgrænset område mod nord (Lembke 1994: 18-25).

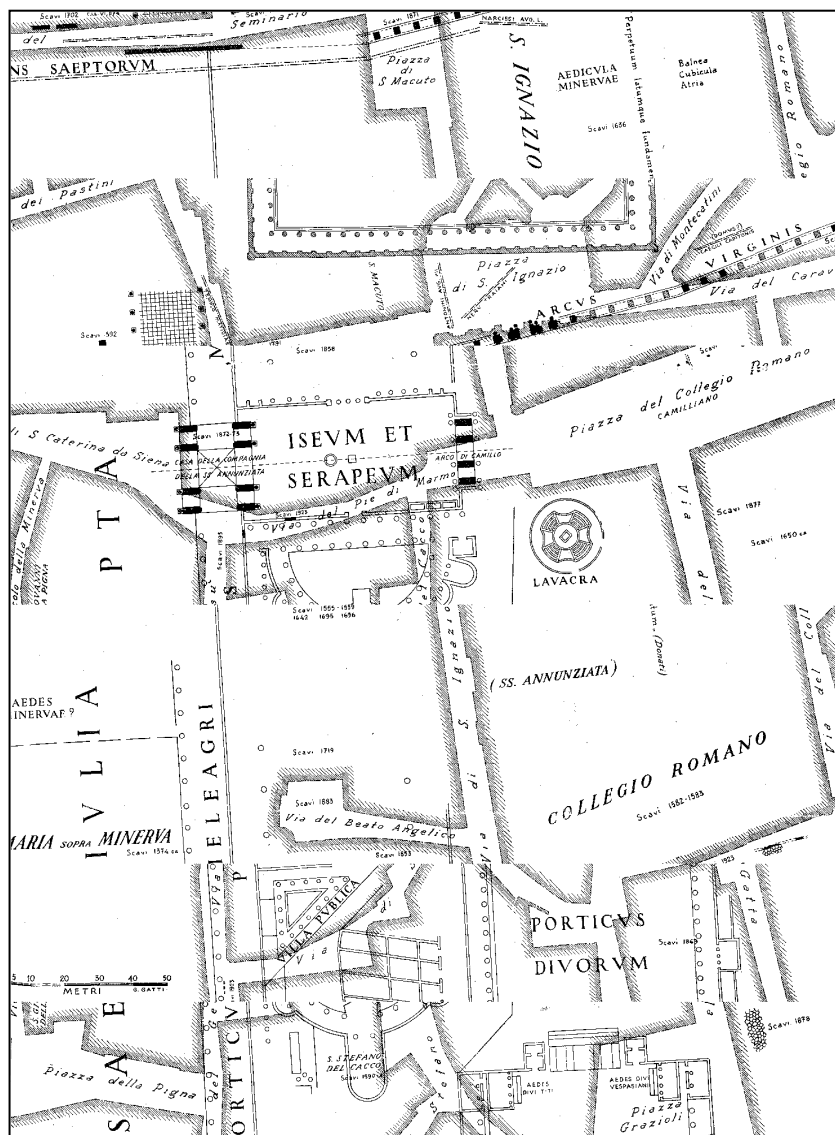

Fig. 1: Plan over Isis og Serapis helligdommen på Marsmarken i Rom (Kilde: Gatti 1943-1944, Tav. IV).

I 1850'erne gjorde to husejere i Via del Beato Angelico, som gennemskærer et område i den nordlige del af helligdommen, en række fund af ægyptiske skulpturer i forbindelse med restaurering af deres ejendomme. Disse fund foranledigede arkæologen R. Lanciani (1845-1929) til i sommeren 1883 at foretage den første – og indtil for relativt nyligt – eneste videnskabelige udgravning i det tæt bebyggede område. Udgravningerne foregik i Via del Beato Angelico og efter blot tre dages arbejde fandt man i ca. 6 m. dybde en sfinks i den mørke ægyptiske stenart gråvakke. Kort efter fandt man en lille obelisk i rød granit, to skulpturer af måneguden Thot i skikkelse af en bavian i grå granit, en tresidet kandeaber i hvid marmor, og senere på sommeren udgravede man også en krokodille i rød granit og en reliefsøjle med ægyptiserende motiver i grå granit. Skulpturerne befinder sig i dag på Kapitlmuseet, mens obelirken står i Viale delle Terme ved Roms hovedbanegård. Lanciani publicerede aldrig disse udgravninger, men han udgav samme år en udførlig sammenfatning af de kendte litterære og arkæologiske kilder til helligdommen, mens han overlod studiet

af de ægyptiske skulpturer til de to ægyptologer O. Marucchi (1852-1931) og E. Schiaparelli (1856-1928) (Lanciani 1883; Schiaparelli 1883; Marucchi 1883).

Dette – at studiet af de ægyptiske objekter blev varetaget af ægyptologer – er karakteristisk ikke blot for slutningen af det 19. årh., men for studiet af ægyptiske genstande fundet i Rom og Italien generelt. Det er først fra 1990'erne og frem, at der er opstået en bredere videnskabelig, herunder Klassisk Arkæologisk, interesse for betydningen af disse genstande og deres romerske kontekster. I takt med den øgede interesse bliver der også stillet nye spørgsmål til genstandene og deres betydning. Schiaparelli og Marucchi fokuserede helt i Ægyptologiens (tekstorienterede) ånd på tydningen af de hieroglyffer, som fandtes på sfinksen, de to bavianer og obelirken. De øvrige romerske og tekstløse genstande fundet ved samme lejlighed blev slet ikke omtalt af Schiaparelli og Marucchi, og det er udelukkende genstandenes ægyptiske historie og kontekst som interesserede dem.

Ægyptologernes 'monopol' på studiet af ægyptiske genstande i Rom og Italien har medført en utilsigtet videnskabelig isolation af denne gruppe af genstande, og man forsøger nu i højere grad at få de ægyptiske skulpturer ud af denne 'ghetto' ved også at fortolke dem i forhold til deres romerske kontekster. Dette skyldes primært en øget interesse fra Klassisk Arkæologisk side, men forskningsfeltet tiltrækker også mange ægyptologer, og selvom tilgangen til materialet ofte er forskellig, tror jeg, at netop dialogen mellem fagene er vigtig for at opnå den bedste forståelse af genstandene. I stedet for kun at fokusere på de ægyptiske skulpturer beskæftiger man sig nu med helligdommens samlede skulpturelle udsmykning og overordnede udseende. Der er udover de ægyptiske skulpturer også fundet mange skulpturer i græsk-romersk stil, og studiet af samspillet mellem disse forskellige stilarter og materialer fortæller os noget om, hvordan romerne tilegnede sig og brugte det ægyptiske element i kejsertidens Rom. Derudover ved vi, at det kun var de færreste, der kunne tyde hieroglyffer i Rom. Derfor har det højst sandsynligt ikke været hieroglyffernes ordrette betydning, men derimod samspillet mellem de karakteristiske ægyptiske skrifttegn og skulpturens motiver (sfinkser, bavianer, krokodiller, obelisker), som har betydet noget for det romerske publikum.

Fig. 2: Faraon Amasis som sfinks (Musei Capitolini 35) og guden Thot i skikkelse af to bavianer (Musei Capitolini 26 & 32) fundet i Via del Beato Angelico i 1883. Foto: Kristine Bülow Clausen

Det faktum, at der stilles nye spørgsmål til materialet, betyder ikke at de gamle spørgsmål var forkerte. Det er klart, at den kontekstbaserede tilgang til materialet tilføjer flere nuancer til vores forståelse af det romerske kapitel i disse ægyptiske skulpturers livshistorie, men spørgsmålet er, om vi som klassiske arkæologer ville have været i stand til at stille disse nye spørgsmål til materialet, hvis ikke ægyptologerne først havde klarlagt den ægyptiske del af skulpturenes biografi? Antropologen I. Kopytoff argumenterede i en berømt artikel fra 1986 for, at den betydning og værdi, som vi tillægger forskellige genstande, ofte ikke kun hænger sammen med deres nuværende funktion og kontekst, men i ligeså høj grad kan skyldes bevidstheden om, at genstandene tidligere har indgået i andre kontekster (Kopytoff 1986: 66-68). På samme måde spiller de ægyptiske skulpturers fortid en rolle i forhold til de nye funktioner og betydninger, som skulpturerne blev tillagt i deres romerske kontekster.

2: 'Ægyptiske' skæg – 'Græske' kunstnere

Jeg oplevede for nylig i forbindelse med et symposium med deltagelse af både ægyptologer og klassiske arkæologer, hvordan førstehåndskendskab til det arkæologiske materiale også kan medføre forskellige fagligt begrundede synspunkter i forhold til spørgsmålet om forbindelsen mellem kunstnerisk 'stil' og 'etnicitet'. Diskussionen drejede sig om to – for en klassisk arkæolog – umiddelbart ens udseende skulpturer i hvid marmor af den ægyptiske gud Bes afbilledet som en skægget dværg med tungen hængende ud af munden. Skulpturerne, som i dag er opstillet på Piazza Vittorio Emanuele, er oprindeligt fundet på Quirinalhøjen og fremstillet i Rom i det 2. årh. e.Kr. (Capriotti Vittozzi 1999). På baggrund af den stilistiske udførelse af skulpturerne – specielt skægget – argumenterede ægyptologerne under symposiet for, at den ene af figurerne er 'ægyptisk', dvs. udført af en ægyptisk kunstner, mens den tekniske udførelse af den anden 'ægyptiserende'

Fig. 3: De to skulpturer af Bes på Piazza Vittorio Emanuele i Rom.
 Kilde: http://it.wikipedia.org/wiki/File:Porta_magica_2.JPG

figur viser et manglende kendskab til og forståelse for grundprincipperne i den ægyptiske kunst og derfor ikke kan være udført af en ægypter. Selvom lignende argumenter også findes inden for Klassisk Arkæologi, hvor man traditionelt forbinder kunstnerisk kvalitet – også i den romerske periode – med græsk håndværk og græske kunstnere,

argumenterede de fleste klassiske arkæologer på symposiet for det synspunkt, at et bestemt stilistisk udtryk eller et græsk navn for den sags skyld i kejsertidens Rom ikke nødvendigvis siger noget om kunstnerens etniske oprindelse eller kulturelle identitet. En skulptur af den ægyptiske gud Thot i skikkelse af en bavarian kan illustrere dette.

Skulpturen befinder sig i dag i Vatikanet, men er oprindelig fundet i den ægyptiske helligdom på Marsmarken. Skulpturens base er forsynet med en bilingval indskrift: en dedikation på både græsk og latin som fortæller, at Ph [...] opsatte skulpturen på det sted i helligdommen som Caelius [...]illianus Maximus havde anvist ham under Septimus Quintillus og Priscus' konsulat (dvs. i 159 e.Kr.), og en kunstnersignatur på græsk, som fortæller, at det var Phidias og Ammonios, som begge var sønner af Phidias, som havde lavet skulpturen. Umiddelbart er skulpturen af Thot således et eksempel på en 'ægyptisk' skulptur udført af 'græske' kunstnere i kejsertidens Rom. Vi ved, at der var græske kunstnere i Rom, og at deres værker var højt værdsat, men vi ved også at mange kunstnere uanset etnisk oprindelse synes at have været opkaldt efter berømte græske forbilleder fra det 5. årh. f.Kr. som f.eks. Myron og Phidias, og at der var tradition for at skulpturer blev signeret på græsk (Stewart 2008: 17-18). På trods af Phidias' og Ammonios' græsk klingende navne og deres græske kunstnersignatur er det således yderst vanskeligt at sige noget om deres etniske ophav og mulige ægyptiske forbindelser.

Opsummering

– det ægyptiske, det klassiske og fremtiden

Jeg har i denne artikel forsøgt at illustrere, hvordan fagene Ægyptologi og Klassisk Arkæologi på hver sin måde har bidraget til studiet af ægyptiske skulpturer fundet i Rom. Med baggrund i fagenes forskellige historik og metodik stiller fagene forskellige spørgsmål til det arkæologiske materiale og afdækker dermed forskellige sider af genstandenes historie og betydning. Forskningsfeltet har traditionelt været domineret af ægyptologer, men indenfor de senere år er dette monopol blevet udfordret af forskere fra andre fagområder, bl.a. Klassisk Arkæologi. Dette har medført en øget dialog og udveksling af synspunkter fagene imellem. Jeg opfatter ikke de faglige forskelle mellem Ægyptologi og Klassisk Arkæologi som forskelle, der nødvendigvis skal eller bør overvindes. Kun få (om nogen) ville i dag kunne magte at specialisere sig indenfor begge fag, og netop derfor er en fortsat dialog og udveksling af synspunkter fagene imellem vigtig. For at nuancere vores viden om og forståelse for betydningen af det ægyptiske element i de klassiske kontekster, er det en forudsætning, at forskere indenfor begge discipliner bevæger sig ud på usikker grund og beskæftiger sig

med nogle af de områder, som ligger uden for de traditionelle tidsperioder og hovedmonumenter indenfor fagene. Selvom dialogen ikke altid er nem og misforståelser hører til dagens orden, er det ofte i de tværfaglige diskussioner, at ny viden og nye erkendelser opstår.

[Fagfællebedømt artikel]

Litteratur

- Capriotti Vittozzi, G. 1999
Bes dal Quirinale a Piazza Vittorio. *Alia Aegyptiaca Romana. Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma* 100, 155-165.
- Gatti, G. 1943-1944
Topografia dell'Iseo Campense. *Atti della Pontificia Accademia romana di archeologia* 20, 117-163.
- Grimm, A. & S. Schoske (eds.) 2005
Winckelmann und Ägypten. Die Wiederentdeckung der ägyptischen Kunst im 18. Jahrhundert. München: Staatliches Museum Ägyptischer Kunst.
- Kopytoff, I. 1986
The cultural biography of things: commoditization as process. I A. Appadurai (ed.) *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, 64-91. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lanciani, R. 1883
L'Iseum et Serapeum della regione IX. *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma* 11, 33-60.
- Lembke, K. 1994
Das Iseum Campense in Rom. Studie über den Isiskult unter Domitian. Heidelberg: Verlag Archäologie und Geschichte.
- Marucchi, O. 1883
La sfinge del re Amasi. *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma* 11, 112-129.
- Schiaparelli, E. 1883
Lettera del sig. Ernesto Schiaparelli al segretario della Commissione sig. comm. Rodolfo Lanciani. *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma* 11, 61-103.
- Stewart, P. 2008
The Social History of Roman Art. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winckelmann, J.J. 1764
Geschichte der Kunst des Alterthums. Dresden: In der Waltherischen Hof-Buchhandlung